

У статті розглянуто перспективи взаємодії держави та релігійних організацій у протидії злочинності у зв'язку з запровадженням в Україні інститутів пробації та капеланства. Визначено актуальність залучення релігійних організацій до запобігання злочинності.

Палій Максим Валерійович

професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої служби
кандидат юридичних наук, доцент

Релігійна профілактика злочинності існувала до того, як науковцями було сформульовано загальне поняття профілактики злочинності, визначено її різновиди та заходи. Релігійний різновид профілактики існував незалежно від його визнання чи окреслення вченими, проте проблеми організації та підвищення його ефективності до сьогодні залишається без належної уваги науковців. На профілактичну та запобіжну функції церкви безпосередньо вказувалося у роботах А.Ф.Зелінського, Г.І.Піщенко, В.П.Петкова та інших. Окремим аспектам цієї проблеми приділяли увагу Ю.В. Баулін, В.І.Борисов, П.А. Воробей, В.О. Глушков, О.М. Джужа, Т.А.Денісова, А.П. Закалюк, О.О. Ковалкін, О.Г.Колб, М.Й. Коржанський, П.П. Михайленко, Н.А. Мірошніченко, А.А. Музика, Ю.О. Никифорчин, Д.Й. Никифорчук, П.І. Орлов, О.І. Рошин, М.П. Селіванов, В.М. Смітєнко, С.А. Тарарухін, Є.В. Фесенко, М.С. Хруппа, В.Л. Чубарєв, В.І. Шакун, С.С.Яценко та інші. Однак усі їх праці не стосувалися теоретичних основ і практичних заходів забезпечення та розвитку релігійної профілактики злочинності в умовах взаємодії державних та релігійних інституцій. Тому запропонована стаття має за мету визначити основні приводи, підстави та перспективи для розвитку релігійної профілактики злочинності в контексті перспектив взаємодії державних та релігійних інститутів у зв'язку із запровадженням пробації та капеланства в Україні.

Проблема визначення поняття релігійної профілактики полягає у складності коректного визначення поняття релігії у юридичному контексті, проте Європейський суд з прав людини у справі "Мануссакіс та інші проти Греції" ухвалив, що вирішення питання про те, чим є і чим не є релігія – **не справа держави** (виділено мною – М.П.). Достатньо, що члени певної спільноти щиро об'єднуються для сповідання тієї чи іншої релігії [1]. Тобто у юридичному сенсі Церква та релігійна організація не залежно від конфесійної належності і навіть факту державної реєстрації та набуття статусу юридичної особи, якщо її діяльність не заборонено в установленому законом порядку, має розглядатися як суб'єкт релігійної профілактики злочинів та пенітенціарної практики. Отже, під релігійною профілактикою злочинності ми розуміємо діяльність церков, релігійних організацій, їх представників та центрів соціальної реабілітації, які використовують віровчення, релігійну літературу, релігійні обряди, молитви та іншу богослужбову практику для запобігання та/або усунення рецидиву злочинів та пов'язаного з цим способу життя у суспільстві.

Одним з приводів написання цієї статті стало те, що з вересня цього року почне працювати прийнятий 05.02.2015 року Закон України "Про пробацію" (далі – Закон). Згідно з ч.1 ст.5 Закону, принципом пробації є взаємодія з державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та громадянами. А у п.1 ст. 1 цього Закону законодавчо закріплено визначення, що волонтер пробації це фізична особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку, уповноважена органом пробації та волонтерською організацією на виконання окремих завдань, пов'язаних із пробацією, на добровільній та безоплатній основі. Таким чином, держава у справі пробації очікує волонтерів, які б працювали саме на добровільній та безоплатній основі. Практика показує, що значна частина подібних «безоплатних» волонтерів у різних суспільних сферах є представниками тих чи інших релігійних організацій або громадських організацій, які започатковані і розвиваються завдяки релігійним організаціям. Такими ж безоплатними і необтяжливими для бюджету держави мають стати і капелани у війську, правоохоронних органах та пенітенціарній системі. Зокрема, з метою запровадження в Україні інституту "священнослужителів (капеланів)" в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України (далі – ДПтС України), здійснення "душпастирської опіки" в даних органах та установах 14 травня 2015 року прийнято [Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності капеланів в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України"](#) № 419-VIII [2].

Зокрема, цей Закон передбачає такі новації: 1) доповнення Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) статтю 128-1 "Організація душпастирської опіки засуджених"; 2) надання особам, взятим під варту, право на "душпастирську опіку", виклавши в новій редакції статті 9 та 12 Закону України "Про попереднє ув'язнення"; 3) зобов'язує керівний склад органів та установ Державної пенітенціарної служби України сприяти проведенню священнослужителями (капеланами) заходів душпастирської опіки з персоналом, доповнивши статтю 23 Закону України "Про Державну кримінально-виконавчу службу України" відповідним приписом. Закон також слушно передбачає для координації заходів душпастирської опіки засуджених створення при ДПтС України дорадчого органу (частина 2 статті 128-1 КВК) та погодження ДПтС порядку спеціальної підготовки священнослужителів-капеланів (частина 3 статті 128-1 КВК). Таку спеціальну підготовку, на наш погляд, у частині ознайомлення з особливостями пенітенціарної психології та кримінології, законодавства щодо свободи віросповідання, метою покарання, кримінологічною характеристикою пенітенціарної злочинності, особливостями тримання та профілактичної роботи з засудженими – цілком спроможні здійснювати відповідний факультет Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого та Інститут кримінально-виконавчої служби.

Безумовно, що цей Закон покликаний підвищити ефективність та розкрити великий профілактичний потенціал релігії в установах виконання покарань. При цьому спільною функцією держави і церкви (релігійних організацій) по суті є протидія злу у всіх його суспільних проявах. Одним з різновидів такого зла є злочинність. Отже спільна функціональність з необхідністю призводить до перетинання у відповідній практиці. Тому у місцях позбавлення волі вже давно розгорнули своє служіння різні релігійні

організації.

Важливо зазначити, що Україна є поліконфесійною державою, адже згідно з даними, наведеними в Звіті про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2015 року, затвердженому Наказом Міністерства культури України від 13.03.2015р. № 126, в Україні представлено 55 віросповідними напрямками, в межах яких діє 334328 зареєстрованих релігійних організацій [3]. Тому, на нашу думку, теоретично та практично не доцільно використовувати традиційний термін «державно-церковні» відносини, а точніше визначати їх як міжконфесійно-державні відносини. На цьому тлі безумовно має визначальне значення, що зазначені законодавчі ініціативи щодо запровадження капеланів у місцях позбавлення волі розроблялися з 2012 року і є результатом спільної роботи фахівців Верховної Ради, Міністерства оборони України, Державної пенітенціарної служби, експертів Інституту релігійної свободи та представників заінтересованих конфесій, що входять до складу Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій [4]. Крім того, цей Закон як проект обговорювався на засіданнях членів правління Християнської Міжконфесійної Місії «Духовна і благодійна опіка в тюрмах» [5]. Тобто ми маємо рідкісний для нашої країни приклад формування законодавства через інститути громадянського суспільства.

При цьому запровадження капеланів не передбачає додаткових витрат з державного або місцевих бюджетів. Це, в свою чергу, пов'язано з актуальним сьогодні питанням ціни заходів протидії злочинності та ефективності такої протидії в контексті створення належних механізмів морального та/або релігійного впливу на засудженого.

Ціна протидії злочинності може бути як вираженою у грошових одиницях, так і не мати конкретної вартості. Отже, практика запобігання злочинності потребує використання певних ресурсів. В умовах, коли такі ресурси обмежені і, зокрема, у 2014 році взагалі не фінансувалися заходи державної цільової програми реформування Державної кримінально – виконавчої служби на 2013-2017 роки [6], цілком слушно держава звертається до єдиного інституту у суспільстві, який конституційно «відділений від держави», і цей інститут – Церква, яка не вимагає коштів, а готова їх надавати сама і самим своїм існуванням покликана протидіяти всім негативним проявам суспільства. В тому числі – пенітенціарній та військовій злочинності.

Важливо також зазначити, що сама присутність представників духовенства у «замкнених» соціальних системах пенітенціарії, правоохоронних органах та війська є необхідним елементом формування громадянського суспільства та протидії корупції. Адже сама наявність відповідного священнослужителя безпосередньо у місцях позбавлення волі, правоохоронних органах або в українському війську покликана технічно та морально заважати повною мірою реалізовувати корупційні схеми та інші неділові стосунки у цих соціальних системах. При цьому капеланство не є панацеєю само по собі, оскільки і капелани можуть спокуситися корупційними схемами та іншими неділовими стосунками. Тому гарантією виконання капеланського покликання мають, на нашу думку, стати саме система оцінки діяльності конкретно взятих установ виконання покарань, правоохоронних органів і військових частин та підрозділів рідними засуджених та військових, громадами у місцях їх розташування та журналістами. Саме на підставі

такої комплексної оцінки і мають робитися висновки щодо кадрових рішень як стосовно керівництва «від держави», так і щодо доцільності подальшої співпраці з певним капеланом та/або їх групою у певному військовому підрозділі або пенітенціарній установі. До цього часу подібні комплексні суспільні оцінки переважно застосовуються лише щодо роботи працівників колл-центрів мобільних операторів та для визначення переможців різноманітних ток-шоу (дзвінки на спеціальні безкоштовні номери та смс-повідомлення). Але ця практика, з огляду на конституційну демократію в нашій країні та розвиток інформаційних технологій, потребує свого застосування і для загальної та безпосередньої оцінки діяльності військових підрозділів та пенітенціарних установ. Вартість такої оцінки з кожним роком також падає у зв'язку з розвитком інформаційних технологій.

Щодо доцільності моралізаторського впливу релігії на засуджених то на противагу принципу відокремлення держави від церкви виступає та обставина, що зміна думок засудженого зі злочинної на добродійну чи навіть соціально нейтральну дуже важко піддається відокремлено ідеологічному та моралізаторському впливу у відриві від комплексу, який породжує ці впливи та подає їх у єдності – релігії. Більше того, протистоїть кримінальній субкультурі найбільш ефективно на сьогодні у місцях позбавлення волі, згідно з нашими дослідженнями, саме християнська субкультура. Християнська субкультура, яка виникає у зв'язку з об'єднанням людей при виконанні релігійних обрядів та іншій релігійній (в тому числі добродійній) практиці також вдало протистоїть і нестатутним відносинам у невоюючих військових частинах (оскільки ті частини, що воюють, позбуваються нестатутних та принизливих відносин одразу з початком участі к бойових діях, адже будь-яке приниження у побуті поза боєм може стати причиною смерті того, хто образив, під час реального бою, проте у таких частинах потреба у капеланах, як відомо, значно зростає у зв'язку з актуалізацією інших потреб – адже «на війні всі віруючі» з одного боку та для профілактики зловживань алкоголем – з іншого).

Сьогодні релігійні організації в Україні вже частково визнаються елементом систем протидії різним негативним суспільним явищам. Так, зокрема, відповідно до Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, яка затверджена розпорядженням Кабінету міністрів від 28 серпня 2013 р. № 735-р зазначається, що «формування та реалізація наркополітики здійснюються спільно громадськими, професійними, релігійними об'єднаннями, науковими установами, благодійними фондами, приватними та іншими структурами» [7]. Ще раніше релігійна діяльність була включена науковцями у різні сфери державної діяльності, зокрема і як складова єдиної антинаркотичної політики, яка згідно з А.А. Музикою є «комплексом заходів державного, громадського, **релігійного** (виділено – М.П.), приватного та іншого характеру, спрямованих проти незаконного обігу наркотиків і поширення наркоманії в Україні, що охоплює програми боротьби з незаконними пропозиціями і (чи) попитом на наркотики, профілактику зловживання ними (в тому числі антинаркотичну пропаганду), формування правильної громадської думки щодо хворих на наркоманію, лікування і створення альтернативних систем медико-соціальної реабілітації наркологічних хворих та осіб, що допускають немедичне вживання наркотиків» [8].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку суспільства релігія є потужним чинником, що робить значний вплив на всі сфери громадського життя, включаючи протидію розвитку злочинності.

Упродовж двадцяти років незалежності в Україні було створено більше 300 місій, розрахованих на роботу серед окремих суспільно-демографічних прошарків (молодь, алкоголе- та наркозалежні, ув'язнені й т. ін.), понад 500 братств, скерованих на релігійно-просвітницьку діяльність, піднесення авторитету церкви і власного віровчення, добродійну працю тощо; спеціальні установи і організації, які займаються допомогою нужденним, знедоленим, бідним, хворим та ін. Проте місійна діяльність різних релігійних інституцій має дуже істотну відмінність у конфесійних спільнотах і розподіл цієї праці між церквами України аж ніяк не відповідає конфесійній конфігурації країни. Зважаючи на переважну більшість православних в Україні, лівова частка її припадає на протестантські релігійні організації. Достатньо сказати, що з-поміж майже 300 релігійних місій, створених власне в Україні, понад 90 засновані євангельськими християнами-баптистами, більше 60 – п'ятидесятниками, 33 – харизматичними рухами.

Створення умов для релігійної профілактики злочинності на основі ділового та добровільного співробітництва незалежно від конфесійних уподобань є, на нашу думку, як реалізацією принципу рівноправності незалежно від ставлення до релігії, засобом стимуляції соціально-корисної діяльності традиційних церков, так і реальним механізмом підвищення ефективності запобігання злочинності.

Повертаючись до питання використання релігійних чинників при пробації важливо зазначити, що в багатьох державах Європи та світу функція виконання покарань реалізується приватними неурядовими (в тому числі релігійними) організаціями або комерційними структурами. Особливо це стосується альтернативних покарань та нагляду за злочинцями в умовах вільного суспільства [9].

Згідно з п.7 ст.2 Закону України «Про пробацію» пробаційна програма призначається саме за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням. Але це стане можливим лише за умови внесення відповідного пункту до переліку обов'язків, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням (ст.76 КК України). У перспективі мають бути створені такі організаційно-правові умови, щоб суд розглядав декілька варіантів різних програм пробації стосовно конкретної особи, яка звільняється. Такі програми можуть бути запропоновані органом пробації за погодженням з громадськими, релігійними організаціями так і безпосередньо самими громадськими та/або релігійними організаціями. Суд має отримати можливість вибрати одну з таких програм або певним чином скомпонувати заходи з різних програм та додати заходи, які не містяться в жодній програмі. При цьому суд також може врахувати побажання особи, яка звільняється від покарання щодо певної програми пробації або заходів з такої програми. Це важливо для досягнення мети виправлення засудженого, оскільки програма або окремі заходи, погоджені з особою, здатні зробити процес виправлення свідомим для звільненого від кримінальної відповідальності з випробуванням.

Зважаючи на те, що відповідно до ч.5 ст.10 Закону Порядок розроблення та реалізації пробаційних програм визначається Кабінетом Міністрів України, варто спрямувати цю роботу в тому числі на залучення релігійних організацій та інших неурядових організацій в Україні до розробки типових програм пробації (або пропозицій до таких програм) цими організаціями для затвердження їх органом пробації. Представляється доцільним розробка механізмів використання представників релігійних організацій як волонтерів пробації, що потребує окремого дослідження.

Згідно з п.5 ч.1 ст.76 КК України у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на засудженого обов'язок пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії. Проте численні центри реабілітації алко та наркозалежних, які створені та підтримуються релігійними організаціями не оформлені як лікувальні заклади і це створює перешкоди для законного проходження такої реабілітації в рамках звільнення з випробуванням та пробації. Ця проблема теж потребує законодавчого врегулювання. Адже неможна не відзначити значний потенціал християнських церков у протидії наркоманії та відповідно злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів зокрема і в установах виконання покарання. Адже сьогодні в установах виконання покарань спостерігається зростання на 70% кількості зареєстрованих злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

На цей час у кожній області України фактично працює близько 20-ти релігійних центрів соціальної реабілітації наркозалежних, які в середньому обслуговують по 600 осіб на рік. Переважна більшість осіб, які проходять реабілітацію у цих центрах – раніше засуджені (згідно з нашим дослідженням – близько 85%). Термін реабілітації становить від одного місяця до одного року. З тих, які звертаються за допомогою, до повноцінного життя повертаються не менше 30% (під повноцінним життям ми розуміємо створення або відновлення шлюбу, працевлаштування, отримання освіти, активну благодійницьку діяльність та громадянську позицію). А це високий показник стосовно інших способів звільнення від наркозалежності. Проте діяльність цих центрів переважно ніяк юридично не оформлена, з боку органів влади підтримка їм не тільки не надається, а нерідко їх плутають із наркопритонами. Під час здійснення рейдів та спецоперацій затримують реабілітантів. Не можна вважати, що останні дії є зовсім зайвими, але безумовно і те, що діяльність таких центрів заслуговує на усіляку підтримку і поширення в тому числі на сферу виконання покарання у місцях позбавлення волі.

На цей час нерідко деякі обізнані працівники правоохоронних органів радять наркозалежним звернутися у такі центри, оскільки не знають більш дієвих заходів протидії наркоманії. Важливим показником діяльності зазначених центрів є те, що особи, які пройшли реабілітацію, не тільки стають священнослужителями та активними віруючими, а й працюють у виключно світській царині – на підприємствах, в установах та організаціях. Тобто не спрацьовує теза скептиків про те, що релігія це «опій для народу» та релігійність лише змінює залежність від наркотику на залежність від релігії. До речі існуючі медикаментозні методики заміни одного наркотичного засобу іншим нам представляються «ліками» з більш негативною побічною дією та ефективністю, ніж релігійні засоби протидії наркоманії.

Опитуючи керівників релігійних антинаркотичних центрів, ми з'ясували таку обставину, що основною причиною низької ефективності протидії наркотизації населення є саме відсутність морального переорієнтування. Тобто якщо зміст та сенс життя у суспільстві зводиться до забезпечення себе «насолодою» від матеріального, посадового та суспільного статусу, то легко перейти до більшого задоволення, яке дає наркотик. Людина має так чи інакше бути наділена ідеєю, прагненням до досконалого та взірцевого, мати відповіді на сенс життя, надати які найкраще вдається саме релігії.

Підсумовуючи зазначимо, що у розвитку взаємодії з релігійними організаціями в контексті пробації та капеланства необхідно вживання заходів для усунення передумов виникнення конфліктів на релігійному ґрунті у сфері організації запобігання злочинності. Тобто взаємодія щодо релігійної профілактики має будуватися саме на ділових стосунках, на підставі відповідного законодавчого рішення. Особа, з якою проводиться релігійними організаціями відповідна робота у місцях позбавлення волі, війську чи у межах програми пробації має знати конфесійну належність суб'єкта релігійної профілактики та не бути проти відповідного релігійного впливу. Представники конфесії, які проти капеланської або пробаційної діяльності іншого, відмінного релігійного напрямку або певної релігійної організації, мають не поширювати голослівні звинувачення та розпалювати відповідну релігійну ворожнечу, а користуючись принципами толерантності запропонувати свої ефективні заходи профілактики або оспорити право на таку діяльність у судовому порядку та довести негативний вплив відповідно до чинного законодавства (тобто вияви релігійної ворожнечі через голослівні звинувачення у негативному впливі, «промиванні мізків», «зомбуванні», «неблагодатності», «нетрадиційності» або «традиційності», «фарисействі», «мертвості», «заполітизованості», «корумпованості» певного суб'єкта релігійної профілактики не можуть бути завадою щодо здійснення такої діяльності).

Сучасна європейська модель державно-церковної співпраці має полягати у партнерстві, яке ґрунтується на філософії та здобутках громадянського суспільства: держава делегує свої права і обов'язки тим осередкам громадян, які реально здатні їх взяти на себе та реалізувати. Інститути капеланства та пробації – елементи втілення такої моделі. Відбувається певний соціальний тендер і природно, що у справі милосердя його виграють саме релігійні інституції, за якими щире прагнення добротності, століття досвіду, відповідно сформовані структури і добре підготовлені кадри [10].

Таким чином у зв'язку із запровадженням пробації та капеланства в Україні основними причинами для міжконфесійно-державної співпраці у протидії злочинності є чинна суспільно-політична та економічна ситуація, яка склалася в Україні та необхідність розбудови громадянського суспільства. Підставами для такої співпраці є Закон України «Про пробацію» та прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності капеланів в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України». Перспективами для розвитку релігійної профілактики є залучення релігійних організацій до розробок програм пробації, здійснення релігійними організаціями окремих заходів та програм пробації, визначення порядку залучення представників релігійних організацій у якості волонтерів пробації, залучення капеланів до програм

соціально-виховної роботи з засудженими, військовими та правоохоронними органами та
впорядкування законодавства з метою організаційно правового забезпечення такої
діяльності. _____

Посилання на джерела: 1. Проблема новітніх релігійних рухів в Європарламенті
//Людина і світ. - 1998. - № 8. - С.30 - 32.

2. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52591[Електронний ресурс].

3.

http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/401816?search_param=%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B9%D0%BD&searchForum=1&searchDocarch=1&searchPublishing=1[Електронний ресурс].

4.

<http://catholicnews.org.ua/vidbulosya-cherbove-zasidannya-chleniv-pravlinnya-hristiyanskoyi-mizhkonfesiynoyi-misiyi-duhovna-i>[Електронний ресурс].

5. https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1486%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk[Електронний ресурс].

6. http://kvs.gov.ua/konsepciya/zakluchniya_zvit.pdf[Електронний ресурс].

7. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80>[Електронний ресурс].

8. Музика А.А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Автореф. дис. д-ра юрид. наук, – К., 1998. – 65 с.

9. Ягунов Д.В. Чи можна продавати «право карати»? (філософсько-правовий аналіз феномена в'язничної приватизації) // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 59. – С. 97-105.

10. Єленський В. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформацій центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – 419 с.

Першоджерело публікації: [Вісник Асоціації кримінального права України](#)

Підпишіться на сторінку ІРС в [Facebook](#) і [Twitter](#) – експертний погляд на законодавство і релігійне життя в Україні та світі.

Інститут релігійної свободи, Київ

www.irs.in.ua